

HemBYGden

medelpad och ångermanland

nummer 3 • 2018 • 40 kronor

Tema
HÄSTEN

Ansvarig utgivare

Margareta Johansson
Tel 070 263 38 50
margareta@vaxtfoto.se

**Hembygden i Medelpad
och Ångermanland**

Tidningen utges av Medelpads
och Ångermanlands Hembygds-
förbund i 4 nummer årligen.
Distribueras gratis i 10 ex till
samtliga hembygdsföreningar
anslutna till förbunden.

Prenumeration

Prenumeration 150 kr/år, sättes
in på BG 687-6163, ange
Prenumeration Hembygden
samt ditt namn och adress.

Redaktionskommitté

■ Margareta Bergvall
Box 34, 871 21 Härnösand
Tel 076 766 38 95
margareta.bergvall@murberget.se

■ Margareta Johansson
Tel 070 263 38 50
margareta@vaxtfoto.se

■ Lena Landin
Tel 072 527 40 31
lena.landin@ramvik.com

Grafisk produktion och tryck

Ågrenshuset Produktion, Bjästa

Besök våra hemsidor

www.hembygd.se/medelpad
www.hembygd.se/angermanland

Omslagsbild

Flicka med häst.
Foto: Lena Landin

Kommande nummer

Tema: Eldsjälar

Manusstopp

23 november

SSN 1100-0554

HÄSTAR

Vad hästar har sorgsna ögon,
bruna aldrig blå –
Vanliga arbetshästar,
vem vet vad de tänker på?

Om en sömmerska öppnar ett fönster
och ger dom en sockerbit
kan det hända de bultar med mulen
när de nästa gång kommer dit.

Men de skrattar aldrig. De smålog
ej ens åt Klumpfota- Klas,
min barndoms Klumpfota-Klas,
vilken kinder av glädje blev röda
när man tog hans tenor för bas.

Som gjorde sej köpstark och viktig
för stora ardenner ibland
att ögna på hov och tand
– Men hästar har ingen humor,
inte det minsta grand.

Nils Ferlin

LÄS I DETTA NUMMER

NORDSVENSK HÄST
– svensk häst med norskt
ursprung.....4

FORNTIDA HÄSTAR
i mellannorrland.....8

Så skyddar vi vårt KULTURARV.....11

HÄSTMINNEN.....12

RÄTTELSE.....13

HÄSTEN.....13

ETT BONDEÅR med häst.....14

Spridda HÄSTMINNEN.....15

Något om HÄSTAR.....16

NORDVIK – vandring efter
Norrtigen 2107.....16

Varierat utbud under
HEMBYGDENS DAG på
Murberget.....22

En HEMBYGDSVETERAN har
lämnat oss.....20

Mitt förhållande till hästar är tudelat. Dels erkänner jag gärna att de är vackra och ståtliga men samtidigt måste jag tillstå att jag känner rädsla inför deras storlek och kraft.

LEDARE

MARGARETA JOHANSSON

ordförande Medelpads hembygdsförbund

LENA LANDIN

ordförande Ångermanlands hembygdsförbund

Rädslan hänger ihop med min uppväxt. På somrarna bodde vi på landet utanför Örebro. Där födde herrgården upp halvblod som skulle användas som militärhästar. I hagarna där de gick växte på sensommaren champinjoner som jag ville jag ha tag i. Men det innebar samtidigt en risk att en hel flock hästar skulle kunna komma stormande. Antagligen var de inte farliga på något sätt – min storebror som beundrade dem, gick ofta och hälsade på hästarna, men jag vågade aldrig in i hagarna om hästarna var i närheten.

Den där känslan av försiktighet inför hästen fanns kvar när jag senare skulle prova på att rida. Avståndet till marken var för mig svindlande högt och när hästen jag satt på stannade för att beta uppstod en hisnande kana för mig ner till marken.

Idag omöjliggörs närkontakter mellan mig och hästar av att jag är pälsdjurs allergiker och reagerar kraftigt om jag kliver in i ett stall eller skulle komma på tanken att närmare umgås med dem.

Men hästarnas plats i den lokala historien kan inte underskattas. Hästen har alltid varit det viktigaste husdjuret som visades upp på otaliga bilder där husfar står med hästen i

ett stadigt grepp och resten av husfolket sitter i bakgrunden. Hästen var en statussymbol med vilken man kunde vinna kapplöpningen till julottan.

Otaliga är också alla de historier, där hästen spelar en huvudroll. Skadades den eller måste avlivas var det ett mycket kännbart ingrepp i familjens ekonomi. Ingen häst – då blev det betydligt svårare arbete på åkrar och i skogen. Ingen häst – svårt att förflytta sig en längre sträcka.

Idag har hästens betydelse i skogsbruket ersatts av traktorer och förflyttningar sker med snabbare färdmedel. Hästen har reducerats till ridhäst eller travare. Samtidigt har kvinnor och flickor tagit över mycket av omvårdnaden.

Men som faktor för att hålla landskapet öppet spelar de fortfarande en viktig roll. De betyder också mycket för arbetstillfällena i den verksamhet som bedrivs på ridskolor och travbanor. Bara Bergs-Åkers travbana i Sundsvall lär ge förutsättning för ca 200 årsarbeten.

Så alla ni som älskar och beundrar hästar, ta del av det här numret med hästen i centrum. Och är ni som liksom jag är avvaktande till närkontakt, njut av att möta historier om hästar på lagom avstånd. ■

RÄTTELSE

Peter Persson skrev artikeln om jordbrukets införande i Västernorrland i förra numret av HembYgden. Hans namn föll tyvärr bort. Det är ett oerhört intressant ämne, där forskningen och sammanställningen av äldre odlingshistoria än vi tidigare förstått.

RED.

Betat niplandskap i Indal.
Foto Margareta Bergvall

Hästen

Text: GERD NORBERG, Utvik i juni 2018
SAMARR: NORA HEMBYGDSFÖRENING
OCH UTVIKS BYGDEGÅRDSFÖRENING

Sommarens vandring på Norrstigen mellan ¼ milstenen på Nordvik och ½ milstenen vid Utviks Bygdegård hade i år temat HÄST.

Tore Ramström tillsammans med Margareta Hedlund, Gunilla Lindström och Mats Norberg gjorde vandringen till en historisk och kulturell upplevelse. Tore hälsade 40 intresserade vandrare välkommen vid Nordvikskolan. Han överlämnade till Margareta Hedlund som i korta drag berättade om Nordviks 150-åriga historia samtidigt som det nuvarande stallet visades.

Under den fortsatta vandringen beskrev Tore Hästens betydelse, alltifrån den vid medeltidens rid- och gångvägar, fram till dagens med bla travsport. Väl framme vid landsvägen kunde vi se en häst med ryttare uppe vid "Rosa huset". Det var Gunilla Lindström som med sin travare Brianson (miljonär! Dvs över miljonen insprungna prispengar) mötte vandrarna. I skuggan blev det en skön rast. Barnen och kanske också någon vuxen fick klappa och vara riktigt nära medan Tore informerade om väghållningsstenen som väl synligt finns vid vägrenen. Framme vid Bygdegården var bilburna redan samlade och kolbullar och fika smakade gott.

Mats Norberg redogjorde för nutidens hästresurser. Statistik och siffror, om antal arbetstillfällen och hästens betydelse för dagens öppna landskap. Med humor ett inlägg i tidens anda – konsumtion – ny teknik. Länets travbanor Dannero, Solänget och Bergsåker har alla sin grund i det stora hästin-tresset, kulturen och den hästkunskap som frodats i länet senaste seklet. Gunilla och Brianson fanns med i gemenskapen, med gammal som ung, från småbarn till 80+. Den som ville fick även klappa och även provsitta upp på hästryggen. Häst-kompisarna fanns på bete kring hemmagården. Tack Gunilla!

Inne i skolsalen fanns foton och ett bildspel att se. Bildspelet var framställt av Torsten Eriksson, Lungviksbilder, och tillhör Dannero travbana. Nils-Olof Zetterblad hade en samling gamla travprogram och historien om andelshästen Iowa Fortuna!

Det blev en fin eftermiddag i försommargrönskan –trivsam samvaro för gamla och unga. Bildspelet väckte många minnen! ■

Något om hästar

Text: TORE RAMSTRÖM

Över Nora låg i tusentals år ett tjockt istäcke. Det var så tungt att jordskorpan trycktes ned åtskilliga hundratal meter. Så blev klimatet varmare och isen smälte sakta men säkert bort. År 7600 f.Kr. var Nora fritt från is och växter och djur intog landskapet. Den nedpressade jordskorpan började höja sig. Gamla sjöbottnar blev land och var lättodlade. Kring år 500 började fasta byar att utvecklas i Nora, bl. i Tjärned. Man blev jordbrukare och odlade korn och råg. Det var först på 800-talet som selar konstruerades. Då kunde hästen bättre dra plog och kärror. När första hästen kom till Nora vet vi inte. Kanske var det någon kyrkoherde som anskaffade första hästen och därefter spreds hästen vida-

re till bönderna. Innan dess hade säkert militären många ridhästar i bruk.

Vilda hästar

I Södra Sverige vet man att det fanns vildhästar redan för 9000 år sedan. Kanske fanns det även vilda hästar i mellan Norrland. Hällristningar, vilka är 3-4000 år gamla, har ofta bilder av hästar.

TAMHÄSTEN

Ceremoni och offer

Ganska tidigt i historien började våra förfäder att tämja vildhästar för att användas som riddjur och dragare. Hästen blev kanske det vikt-

gaste husdjuret. Hästen var kanske först ett ceremoniellt djur som användes vid olika ceremonier för god växtlighet, krigslycka m.m. På hällristningar drar hästen en solvagn. Man offrade för att få sol, värme och växtlighet. I gamla kyrkomålningar förekommer ofta hästar. I forngravar finns ej sällan rester av hästar och hästmunderingar, t.ex. bett. Man tror att de första tamhästarna kom till Sverige från stäpperna i Ukraina norr om Svarta havet.

Krigshästar

I alla tider har människor bråkat. Det var länge sedan man kom på att hästen var ett bra hjälpmedel vid krig. Stridshästar brukades redan under antiken. Hästar drog utrustning

och krigare. Militärer avlade hästar att vara snabba, uthålliga och orädda. De skulle klara sig i olika terräng och kunna överleva med lite foder. Hästen blev således ett krigsredskap och var så ända in på andra världskriget, t.ex. det polska kavalleriet på 1940-talet.

I slutet på 1930-talet inkallade militären nästan alla arbetshästar i Nora. De skulle användas för rikets försvar. Det var inte många som fick tillbaka sina utlånade hästar. Nu är det mest polisen som har polishästar vid vissa bevakningsuppdrag.

Arbetshästen i jord- och skogsbruket

I jordbruket blev hästen viktig för att dra harvar, plogar, hölass m.m. På varje hemman

När man tog familjebilder förr var det vanligt att även hästen var med. Här en bild från Grubbe med Edvard Melander och hans barn bl.a Erik. Foto 1933.

Snöplogning med häst, 1957. Klocke.

Vedlass påinterväg, 1955. Klocke.

Familjebild hos Saltins i Ry. Foto 1945.

Älg körs fram ur skogen, 1957. Klocke.

Besökare hos folkskolläraren i Utvik. Foto 1892. Herr och fru Höglin i gigg.

Två hästar drar självbindaren i branta Klockebackarna. Klocke 1945.

Ungern är ett av hästarnas hemland med uppfödning och dressyrer. Vagn från Ungern. Foto 2008.

Häst med släpräfsa i Grubbe. Signe Melander kör. Foto 1945

fanns i regel två till tre hästar. Torpen hade vanligen en häst. Så var det ända fram till 1950-talet då traktorer började säljas i Nora. Det var ex.v Fergusson och olika modeller av BM. Skogskörslor med häst

upphörde succesivt med början på 1950-talet då bandtraktorer började tillverkas.

Intresset för hästen var mycket stort. Det anordnades hästavel, hästpremieringar, tävlingar mm över hela landet. ►

Rissla i Klocke. Foto 2008.

Kappsläde i Klocke. Foto 2008.

Enmanssläde i Klocke. Foto 2008.

Fjädertrilla i Klocke. Foto 2008.

► HÄSTAR PÅ VÄGEN

Skjutsningar

Hästen var oundgänglig vid transporter av varor och människor längs våra stigar och vägar. Från 1400-talet har vi haft ett skjutsväsen som skulle ordna persontransporter runt om i landet. Regler för hur hästen fick användas kom tidigt. Man fick inte pressa en häst att köra fort även om det var brådskande resor. Före 1900 hade många bönder svåra och tunga åligganden att ombesörja transporter av resande.

Skjutsväsendet med häst

Innan järnvägen byggdes på 1870-80-talen skedde alla transporter per båt eller per häst. Redan på 1200-talet var det en skyldighet för bönderna att skjutsa resande. Det var militärer, statens tjänstemän,

präster och privatpersoner som skulle färdades genom landet. 1561 avlastades bönderna genom att särskilda skjutsstationer inrättades ofta i samband med gästgiverier. Bönder hade dock skyldighet att skjutsa om gästgivarens hästar inte räckte till. Vid skjutsstationen/gästgiveri skulle det finnas böndernas hållskjuthästar, gästgivarens hästar och böndernas reservhästar. Antalet hästar vid gästgiveriet var bestämt av myndigheter med hänsyn till beräknade antalet resenärer. En del resenärer hade egna vagnar och man bytte bara hästar vid gästgiveriet. I annat fall skulle bönderna eller gästgivaren hålla åkdon. Vid varje gästgiveri fanns en hållkarl som ansvarade för hästar, bönder och resenärer. Hållskjuthästarna skulle vara tillgängliga på skjutsstationen i ett dygn, då de avlöstes av nya hästar. När det kom en

resande skulle först hållhästar anlitas. Räckte dessa inte till skulle gästgivarens hästar utföra transporten. Räckte inte heller dessa hästar till skulle reservhästar inkallas. Det var ca 2 mil mellan skjutsstationerna. I genomsnitt färdades man 1 mil per timme. På en heldag åkte man ca 10 mil. En skjuts med en häst fick normalt ta en person och upp till 170 kg gods. Två hästar behövdes för 2 personer och 340 kg gods. För 4 personer och gods krävdes 4 hästar. Ända fram till 1878 (1878 års skjutsstadga) hade ortens bönder skyldighet att biträda med skjuts när inte gästgivarens hästar räckte till. 1911 upphörde slutligt böndernas skjutsskyldighet. 1933 avslutades gästgiverisystemet.

Reseberättelser

Det finns många reseberättelser om resandet i Sverige. 1760 reste Abraham Hylphers

runt i Ångermanland och beskrev bl. a. Nora. 1732 gjorde Carl von Linné sin Norrländska resa. Biskopar reste regelbundet runt i Uppsala, Härnösands och Luleå stift.

Postskjuts med häst 1636-1880-tal

Staten organiserade år 1636 att post skulle kunna sändas runt om i Sverige. Bonde som kunde skriva kunde utses till postbonde och fick disponera ett posthemman. Postbonden skulle köra 2 till 3 mil. Postbondesystemet upphörde kring 1880, då posttransporter utfördes av järnvägen och postdiligenser.

År 1731 fanns postgård i Mörtal-Veda, i Skullersta och i Salsåker.

I Skullersta bodde en postbonde. Han körde mellan Mörtal och Skullersta.

1785 var postföraren Per Persson i Folkja anklagad för att ha borttappat ett brev till

Isbanetravet på Storsjön i Skog.

kronofogden Hasselhuhn och fick böta 18 rdr.

1892 anlades en poststation i Torrom. Post kördes med häst till Lövvik en gång i veckan.

Mjolktransporter

Innan mejeriet startade sin verksamhet i Skog 1933 sålde Noraborna sin mjölk till ortsbefolkningen i samhällena Nyadal, Sandö, Sprängsviken och andra verksorter. Transporterna skedde med häst och vagn.

Skakelklockor

När hästar körde fram längs vägar och stigar behövde man varna andra trafikanter och vandrare. Därför var det vanligt att man på selen eller skaklarna fäste en skakelklocka eller hästpingla. På 1800-talet såldes ryska och finska skakelklockor särskilt i mellersta och norra Sverige. Morells klockgjuteri i Mora tillverkade även hästklockor. En skakelklocka är större än en hästpingla. Skakelklockan väger ca 7 hg och är ca 10 cm

i diameter och höjd. Skakelklockan har en starkare klang och hörs vida omkring.

FRITIDSHÄSTEN

Numera är arbetshästen nästan borta från svenskt näringsliv. I stället har en stor verksamhet uppkommit med ridskolor, trav, galopp, dressyrer m.m. Hästen är mer eller mindre vanlig i mest varje by. Hästen håller betesmarken öppen och höskördar håller åkern odlad. Hästen är med att skapa en levande landsbygd.

Trav och galopphästen

En ekonomisk och stor verksamhet är nu trav och galopp. Stora summor pengar omsättes dagligen vid spel. Travbanor med spelrättigheter fanns i vårt område från 1911 först i Kyrkviken i Kramfors sedan Härnösand och Nyland, där det var isbanetrav. På Storsjöns is i Skog pågick trav från 1941 till 1973. Numera är Dannero den fasta travbanan. Lite längre bort ligger Soläng- et i Örnsköldsvik och Bergs- åker i Sundsvall. Hästägarna med bra hästar åker även till tävlingar på Hagmyren i Hydiksvall, Östersund, Myrviken i Oviken, eller Umåker i Umeå, och Skellefteå och Boden. Storhästar som Månprinsen tävlar också i Norge och Sol- valla i Stockholm. ■

50 %

rabatt | tom

31 okt 2018

Nyttja det höjda investeringsbidraget! Installera vattenfelsbrytare och få hela 50 % av investeringen tillbaka, dock maximalt 5 000 kr.

Vi rekommenderar vattenfelsbrytaren Vatette som skyddar effektivt mot vattenskador. Ni beställer den genom er lokala VVS-are och anmäler därefter att ni önskar investeringsbidrag och säkerhetsrabatt på 10 % av premien.

0200-22 00 55 | forsakring@hembygdsforbundet.se
facebook.com/hembygdsforsakringen | hembygd.se

Postköraren Bror Carlström i Torrom.

Häst med kärre på väg till Sandö. 1925. Klocke.